

Med anledning av 100-årsminnet av Gösta Bohmans födelse gjorde Hans L Zetterbergs ett inlägg på Gösta Bohmans Minnesfonds idéseminarium 2011 med temat "Idéernas betydelse i politiken", Stockholms Handelskammare den 22 november 2011.

GÖSTA BOHMAN OCH ETT SAMHÄLLE FÖR HANS BARNBARNSBARN

*Det flög en mås över Stockholms ström,
han flög på glänsande vingar.
Liksom en skimrande, sollyst dröm
Mot blåa rymder han svingar.*

Anna Maria Roos i Folkskolans läsebok 1908

1. Göstas samhälle

Måsen

Måsen framträdde första gången i valrörelsen 1973 på en affisch för MUF. Den härstammade från omslaget av en uppiggande vuxensaga med titeln *Jonathan Livingston Seagull*. Den boken hade kommit ut i

USA 1970, samma år som Gösta Bohman blev moderatledare. Författaren hette Richard Bach och hans hjälte var en mås.

Bachs mås förverkligade det han ville utan att bli hämmad av sin bakgrund som mås i en flock. Han sökte sig utanför flocken –

ja han blev faktiskt utstött – på grund av sin individualism och frihetslängtan. Under en amerikaresa hade Peje Emilsson köpt med sig ett antal exemplar av boken som han cirkulerade bland oss vänner. Det blev ett enormt gensvar, både på boken och på Jan-Erik Anders affisch. "Demokrati och valfrihet. Nej till socialism!" var budskapet. De båda, Peje och Jan-Erik, hade sedan en tid börjat sina lysande karriärer i branschen för public relations och grafisk presentation. Sture Eskilsson, SAFs legendariske opinionsbildare och Timbros grundare var fascinerad; hans tuffaste kampanj mot kollektivismen kom att ha temat "Satsa på dig själv!" Det var precis vad Jonathan Livingston Seagull hade gjort.

Gösta Bohman gillade inte måsar. Han hade skäl för han visste sanningen. Hans föräldrar hade bytt sin folkrörelsedominerade smålandstrakt mot det fria och sofistikerade Stockholm, en stad som Gösta kom att älska och tjäna här på Handelskammaren. Skärgårdens många öar räckte till alla framgångsrika stockholmare på den tiden, och för Bohmans del blev det på Sundskär i Roslagen. Och där visade han sin frihetslidelse från samhällets juri-

diska tvångsmaskineri genom att – med journalister på besök – gå med kniv i bältet och använda utedass. Han kunde skärgårdsnaturen och han skrev medryckande om årstidernas växling i sina politiska krönikor i Svenska Dagbladet. Och han visste att måsar skitar ner, skitar ner väldigt mycket. Nej tack, sa han 1976, inga mer måsar i partiets valrörelse

Men, följande gång, i valet 1979 fanns måsen med bland moderaternas affischer. "Framtid i frihet" var budskapet". Bohman kompromissade med sin övertygelse och följde sina PR-konsulters råd. Då blev moderaterna för första gången det största borgerliga partiet.

I vår tid vet PR-folk ofta bättre än partiledarna hur man vinner val. Fredrik Reinfeldt och Nya Moderaterna är inte de första som, vare sig alla vill eller ej, omfattar en PR-image av partiet och dess historia som inte helt överensstämmer med de gamla moderaternas. Sådant kan naturligtvis bli problematiskt. Det är ju inte alla som hyllar den *filosofiska* pragmatismen, en skola som hävdar att det sanna, till sist och slutligen, är det som fungerar. Så har visserligen amerikanska filosofer argumenterat. Men det aldrig fel att vara klarsynt om verkligheten. Fakta är som hästar och har en tendens att sparkas, särskilt bakåt i historien.

1981 avgick Bohman¹. Men året innan hade han i ord i sitt Uppsala-tal formulerat ett inspirerande credo för "den nya individualismen" och dess frihet. Det var ett politiskt budskap i samma anda som bilden av måsen och berättelsen om dess fria individualism. Det finns en bit historia kring Bohmans som jag inte vill revidera.

Punkten då samhället tippar över till socialism

Gösta Bohman var äldre än jag; 16 år -- en halv generation -- skiljer oss åt. 16 år är en evighet när man är ung men får man leva länge som jag är det inte så.

Under hela Bohmans tid som moderatledare var jag chef för Sifo och visste ganska precis hur det svenska opinionsklimatet såg ut, inklusive dess grad av socialism. I små portioner som var och en för sig verkade ofarlig hade Erlanders "starka samhälle" ackumuleras och förverkligats. Den offentliga sektorn höll på att fullbordas som den ofantliga sektorn. Curt Nicolin och ASEA och SAF (arbetsgivarföreningen) ritade diagram för allmänheten som gick rätt upp i taket. De visade skatterna som andel av BNP. Medelklassen som utarmats genom skattetrycket och hade inte längre resurser att på ett självklart sätt upprätthålla borgerliga livsstilar för sig själva och sina barn. Med tiden fann vi på Sifo också att andelen av väljarna som fick sin huvudsakliga försörj-

¹ Efterträdaren Ulf Adelsohn lät måsen göra comeback i valet 1985.

ning från den offentliga sektorn och dess kassor blev fler än de väljare som försörjde sig som anställda i den privata sektorn eller som företagare. I princip skulle alltså den offentliga sektorn kunna plundra den privata genom majoritetsbeslut, en kuslig signal om en socialistisk framtid framkallad utan revolution som ingen av demokratins fäder hade förutsett.

Det var heller ingen tvekan om vilken part som hade vunnit den svenska klasskampen. Makten i avtalsrörelserna hade förskjutits till fackföreningarnas fördel. Företagens överskott gick överväldigande till att öka de anställdas löner och förmåner snarare än till aktieägare och investeringar. Löneökningar som var större än produktiviteten, och välfärdsprogram som blev dyrare än planerat, drev fram upprepade finansiella kriser. De botades med upprepade devalveringar av kronan och hög inflation. Hade vi haft euron som valuta och därmed saknat möjlighet att devalvera under andra halvan av 1900-talet hade vår situation varit ungefär som Greklands idag; men hade vi haft en bättre balans mellan import och export. Vår exportindustri var duktig, och devalveringarna gjorde importen dyrare men gynnade exporten.

De enstaka företag som gick extra bra hade vad man kallade "övervinster", ett stort problem enligt LO. Men LO var på god väg att lösa sitt jätteproblem genom löntagarfonder, en modern svenskproducerad variant av socialism. Men, icke att förglömma, framskriven planering av gammaldags direkt förstatligande av alla banker och hela läkemedelsindustrin med mera stod också på 70-talets socialdemokratiska dagordning. Allt som allt, fler strukturer som lutade mot socialism byggdes upp år efter år.

Den hastigt uppflammande 68-marxismen erövrade studenter och redaktioner. Curt Nicolin och hans medarbetare Åke Liljefors beställde en särskild opinionsundersökning hos Sifo om vanliga ungdomars inställning socialismen. Penetrationen av socialistiska idéer visade sig vara ganska blygsam utanför universiteten; ytligt sett såg det nästan ut som man kunde blåsa faran över. Men ungdomarnas kunskap om "socialism i verklig-

heten" var dålig, och – och detta var det viktiga – motståndet mot socialismen var nästan obefintligt bland vanliga svenska ungdomar på 70-talet.

Här pågick en nyordning som Mats Svegfors efteråt (1981) sammanfattade med orden "revolution i små steg". Sverige var nära en så kallad "tipping point", en punkt i tiden då samhällsinstitutioner – utan att någon nödvändigtvis tar det stora beslutet – tippar över från en sida till en annan. Det verkade alltså som om tidens orm vilken dag som helst skulle kunna ömsa skinn. Den typ av tipping-point som nobelpristagaren Thomas Schelling (1978) beskriver var på väg i Sverige. Skulle fler och fler företag flytta från Sverige?

Olof Palme som socialistisk motståndare

Olof Palme var inte samma pragmatiker när det gällde socialismens ideal som sina föregångare bland socialdemokratiska statsministrar. Han liknade mera de väl-länkade och väl-artikulerade personer som Malcolm Gladwell (2000) beskriver som utslagsgivande vid en typisk tipping-point.

Palme förlitade sig inte på de revolutionsglada i studentrevolten 1968, men var helt redo att presidera över en tippa-överpunkt. Hans övertygelse låg mindre i arbetarklassens revolution än i löntagarnas allmänintresse. Men han trodde att *borgerligheten* höll på att falla över ända. Ett socialistiskt Sverige kunde genomföras med hjälp av LOs avtalsrörelse, partiets valrörelse och riksdagens beslut. Hans retorik var övertygande och aggressiv. Liksom många av landets intellektuellt orienterade personer förstod han aldrig Torbjörn Fälldins storhet.

Tro inte en bred och välskriven biografi om Palme och hans tid av Henrik Berggren, vars undertext är att Palme egentligen var en stor liberal. För det var han aldrig. Hans Sverige skulle utan att använda våldsmedel bli en mönsterstat i den socialistiska traditionen, och, det måste sägas, en annorlunda och bättre än den dåvarande mönsterstaten DDR.

Kampen att komma bort från den kritiska punkten. Inget fall över ända för borgerligheten

Bohmans vassa kanter var den borgerlighetens idealiske och ettrigaste motståndare till Palmes vassa kanter. Outtröttligt var Bohmans tema att Palme höll på att förstöra det fina Sverige. Han sa det på ett resligt sätt med sorg och vrede i rösten. Hans vapendragare som finslipade planering och argument var Olof Ehrenkrona. Carl Bildt och andra var också med.

I riksdagen argumenterade vice (m)-ordföranden Staffan Burénstam Linder mer akademiskt och ekonomiskt sakkunnigt mot löntagarfonderna. Till sist, den 4 oktober 1983, tog Curt Nicolin och den småländske företagaren Gunnar Randholm med sig 100.000 från näringslivet och dess vänner till gatans parlament i Stockholm att demonstrera mot löntagarfonderna. Det övertygade mer än något annat.

Bohman angrep Palme från marknadsliberala utgångspunkter. En annan partiledare, folkpartisten Per Ahlmark, var likaså Palmes motståndare. I liberal anda attackerade Ahlmark särskilt Palmes samröre med socialistiska diktaturer och deras förtryck av yttrandefrihet och mänskliga rättigheter.

Sociala reformer utan socialism

Men Bohman och Ahlmark var också hetsiga motståndare till varandra. Om den segerrika borgerliga valrörelsen 1976 noterar Ahlmark i sina nyligen utgivna memoarer att "de dagar då både Palme och Bohman hade skällt ut mig visste jag att vi var på väg mot något stort". Det stora sammanfattades i folkpartiets valslogan "sociala reformer utan socialism". Palme drev, som sagt, sin valrörelse ordagrant och utan omskrivningar för "socialism". Hans socialism innebar att både näringslivets företag och civilsamhällets välfärdsarrangemang skulle ställas under socialdemokratisk kontroll. Palme drev alltså linjen att två samhällssfärer, näringsliv och välfärd, skulle uppgå i den politiska sfären. Ahlmark ville i liberal anda att företag skulle gå fria, men i soci-

alliberal anda skulle välfärd (barnomsorg, sjukvård, äldreomsorg, arbetslöshetsstöd, etc.) tillhöra den politiska sfären.

Sociala reformer i offentlig regi anses allmänt som ett särdrag i den nordiska välfärdsmodellen, Det är detta som skiljer ut oss från kontinentens modell för välfärd i vilken staten ser till att det finns kassor för de sociala ändamålen, men att det civila samhället, inklusive kyrkor, fack- och välfärdsföreningar, institut, stiftelser, kooperativa (mer sällan), och andra företag, svarade för huvuddelen av utförandet. Det är alltså den nordiska modellen med "sociala reformer utan socialism" som de olika borgerliga regeringarna senare har administrerat och förändrat genom valfrihetsreformer.

Thorbjörn Fälldin fick uppleva ett antal regeringssammanträden med storgräl om socialliberalism mellan Palme-fienderna Bohman och Ahlmark. Ahlmark hade också en helt annan och modernare kvinnosyn än Bohman.

Jämviktsriksdagen 1973-76 under Palme plus Thorbjörn Fälldins regeringar 1976-78 och 1979-82 – de första borgliga sedan Bramstorps sommarregering 1936 – var ganska kaotiska för borgerligheten, men valresultaten visade också att den socialdemokratiska hegemonin i Sverige var sårbar.

Under dessa mandatperioder stoppades socialdemokratin socialiseringsplaner för banker, läkemedel, med mera. Då hölls också införandet av löntagarfonderna tillbaka i två mandatperioder, under vilka kritiken malde ner och blekte fondförslaget tills det blev "en jävla skit" för att använda Kjell-Olof Feldts uttryck. Kort sagt, de borgerliga på 70-talet vände Sverige bort från den tipp-punkt som skulle ha gjort oss till en socialistisk mönsterstat.

Ovana ministrar, som inte kunde hålla sams, vände alltså svensk historia. Det blev aldrig ett fall över ända för borgerligheten, som Palme hoppats och trott på. Fälldin var den pålitlige segraren, men Gösta Bohman förblev den färgstarkaste i kretsen. Per Ahlmark blev deprimerad och hoppade tidigt av regeringsarbetet, men stannade i opinionsarbetet.

Bekräftelse från yttervärldens opinionsklimat

Det är idag svårt för många att tro att vi varit nära att tippa över till ett socialistiskt Sverige. När Palme och socialdemokratin kom tillbaka till regeringsmakten 1982 låg deras gamla program för Sverige helt fel i tiden. Margaret Thatcher hade redan varit premiärminister i tre år och Ronald Reagan hade varit president i USA i ett år. Den unga generation som fascinerats och inspirerats av måsen Jonathan Livingston hade skapat ett annorlunda opinionsklimat som blåste över hela västvärlden.

Yttrandefriheten

Socialismen hade inte bara hotat det fria näringslivet. Inom socialismen är klasskampen överordnad opinionsfriheten. Den friheten stöder man gärna i den tidiga fasen av klasskampen och utnyttjade till att vinna makten. Men därefter får yttrande friheten lägre prioritet. De flesta socialiststater, och alla som är kommunistiska, söker sätta nyhetsflödet under statlig kontroll och inskränker yttrandefriheten för att inte förlora makten.

Måsen blev också en symbol för den fria etern. När borgerligare ledare inte ville avskaffa licensavgiften, en skatt på TV-apparater, organiserade några av måsens vänner i MUF civil olydnad och vägrade betala avgiften – en demokratiskt helt legitim protest om deltagarna är villiga att ta personliga juridiska och andra konsekvenser av sina lagbrott. Med tiden bröts TV monopolet. Men avgiften är kvar.

Stora partiers pragmatism

Fälldin hade andra bekymmer än Palme som han löste, inte med ideologi, men med pragmatism. Han kom från ett parti som brukade vara fientligt mot "bolagshögern" och då det allmänna opinionsklimatet var negativt mot de stora finansfamiljerna. Men som i 70-talets stora industrikris gav Fälldins regering tidernas största industristöd till allmän båtnad för Wallenbergarnas och andra kapitalisters företag. I vanda gick Fälldin också med på att landets största energikälla skulle bli billig kärnkraft.

Fälldin var en jordnära centerpartist som förstod att det stora och ledande partiet i en regeringskonstellation måste vara pragmatiskt. Han förlorade regeringsmakten innan hans första valperiod var över, men blev vald till en ny mandatperiod. Omvald blev däremot inte Carl Bildt som drev en mer renodlat ny-liberal agenda. Men omvald blev Fredrik Reinfeldt, vår store pragmatiker.

Idag har den ideologiska kampens hemmaplaner förändrats. Det finns helt enkelt inga förutsättningar för en tydlig majoritetsideologi numera, när SACO växer och andra ideologibaser minskar och TCO och SACO tillsammans blivit större än LO som minskar mest. I dagsläget måste ett parti som vill företräda den stora allmänheten vara pragmatiskt och sakna vassa ideologiska kanter från äldre generationers klassamhälle.

När omvärlden förändras gäller Charles Darwins upptäckt om generationernas kamp. En perfekt överlevnadsstrategi i Bohmans generation kan bli ett hinder, en nackdel, en svaghet i barnens eller barnbarnens generationer. Bohmans retorik och strategi var utmärkt moderat politik när Olof Palme regerade. I Alliansens och Hultfredsandans tid är Bohmans framtoning ett sänke; han grälade ju oftare och mer spontant med Per Ahlmark än med Olof Palme.

Inbördeskrig brukar vara bittrare än strider mot yttre fiender; det gäller nog också borgerliga inbördeskrig. Och det även fraktionsstriderna i dagens socialdemokrati. Om ni inte tror att det finns tipping-points kan ni ta en titt på opinionssiffrorna för Juholts parti.

Därmed har vi lämnat Bohmans tid och börjat tala om nutiden. Låt mig nu säga något om framtidens samhälle. Det blir annorlunda än vad Bohman trodde och annorlunda än Ahlmark trodde, men kan förverkligas genom Fälldins typ av pragmatism.

Barnbarnbarnens samhälle

Flera måsar och friheter

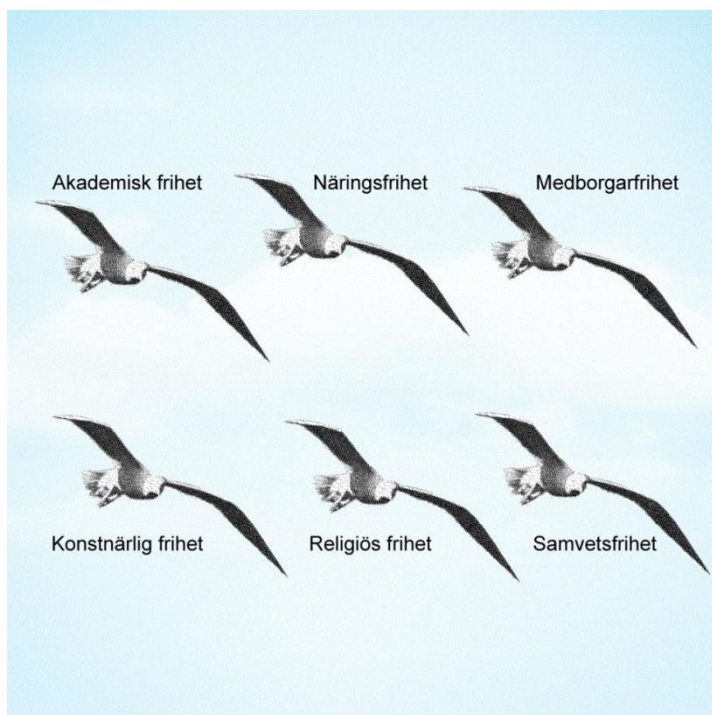
1973

1979

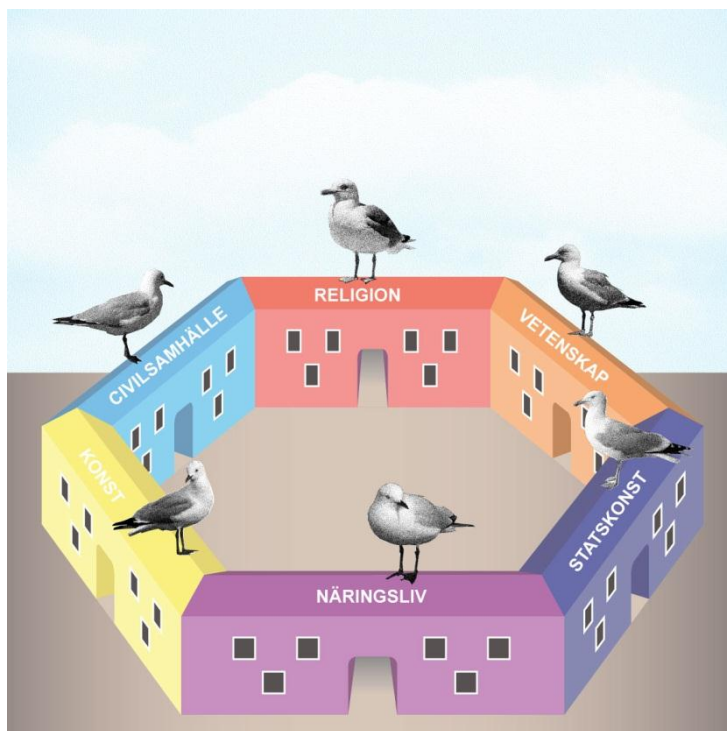
Märkte ni att antalet måsar ändrades på 70-talets moderat-affischer? Jan-Erik Ander är med känslighet och kunskap en tecknare av politisk satir. Jag tror att konstnären Jan-Erik, kände intuitivt, kanske medvetet, att två måsar behövs för att föra fram budskapet. En för den fria marknadshushållningen med frihandel, näringsfrihet, och fri etableringsrätt för företag. En annan mås för de demokratiska friheterna yttranderätt, allmän rösträtt, förenings- och demonstrationsfrihet. Under alla förhållanden så behövs båda. Och fler därtill. Låt oss spana efter flera måsar med frihetsbudskap.

Det finns förutom näringsfrihet och medborgarfriheter också akademisk frihet, konstnärlig frihet, religionsfrihet, och samvetsfrihet. Det blir totalt sex sköna måsar.

Dessa frihetens symboler hör hemma i olika delar av samhället. Det mänskliga samhällsbygget är, till skillnad från djurrikets fågelbon, sex olika byggnadslängor i vilka specialiserade språk talas, olika värden uttrycks, och olika organisationsformer frodas.²

² Jag utesluter i dagens diskussion de delar av samhället som har sina rötter i andra förhållanden än språket, t.ex hushåll som organiserar livets nödtröft som skydd mot väder och vind och har garderober med våra kläder, sovrum för dygnsvilan, kök och matbord. Jag utesluter också generationsväxlingar, könsbaserade skillnader, livscykelns och åldrandets villkor, kroppskultur och de övningar i spänst som idrotten organiserar. Bara institutioner som helt och direkt baserar sig på vår stora och unika förmåga att använda symboler är medtagna.

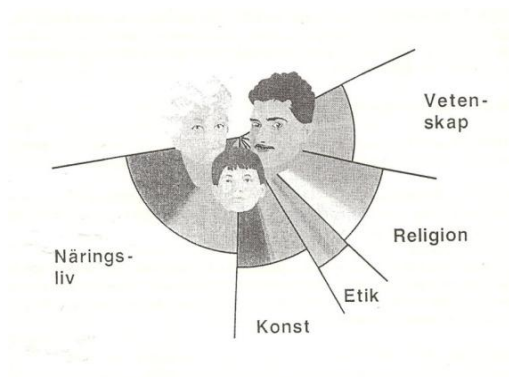
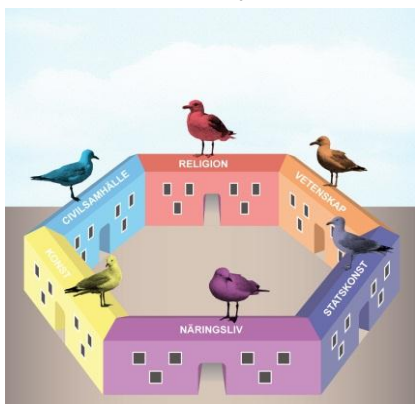
Var och en av frihetens sex måsar tillhör olika samhällssfärer: en till näringsliv (eller ekonomin som en del säger), en till statskonst (eller politik som man brukar säga i dagligt tal³), en till vetenskap, en till religion, en till kärnan av civilsamhället dvs, moralsfären med medmänsklighet och samvetsfrihet som också kan kallas "dygdernas republik", och en till konsten.

Vi kan nu färglägga frihetens sex måsar så att vi lättare känner igen dem. Vi har nu en mer komplicerad bild av samhället som tvingar oss att tänka i nya banor. Jonathan Livingston Seagull har fått konkurrens.

³ "Politik" är ett för snävt begrepp för samhällets ordningsskapande system. Engelskans "body politic" är ett bättre ord som omfattar politik, administration, rättsväsen och krigsmakt.

Bilden av en pyramid leder till fel syn på samhället

Frihetens måsar bor i en sexhörning och inte i en pyramid. Det är en medveten symbolik från min sida.

I skolböckerna och på statsvetenskapliga institutioner tycker man är självklart att arrangera samhällsområden som en hierarki med politiken i topp. Den modell vi använde när vi gjorde moderaternas framtidsprogram 1990 är annorlunda. Vi presenterade samhällssfärerna i en cirkel, inte som en pyramid. Vi ville framhålla att det finns många andra sfärer i "det allsidiga samhället" än den politiska sfären. Mitt i alltsammans finns också "den lilla världen". De icke-politiska sfärerna, alltså det borgerliga samhället, var tårtbitar vars storlek och teknologiska täthet angavs i vårt skuggade diagram. Idag vill jag särskilt framhålla de friheter som samhällssfärerna kan få, vad den tyske sociologen Max Weber, kallade *Eigengesetzlichkeit*. Och cirkeln från 1990 har blivit en sex-hörning.

Här är den nya bilden av frihetens måsar, ritad av Martin Ander, son till Jan-Erik Ander som för 40 år sedan tecknade Bohmans måsar. Martin är också illustratören till mina böcker om *The Many-Splendored Society*.

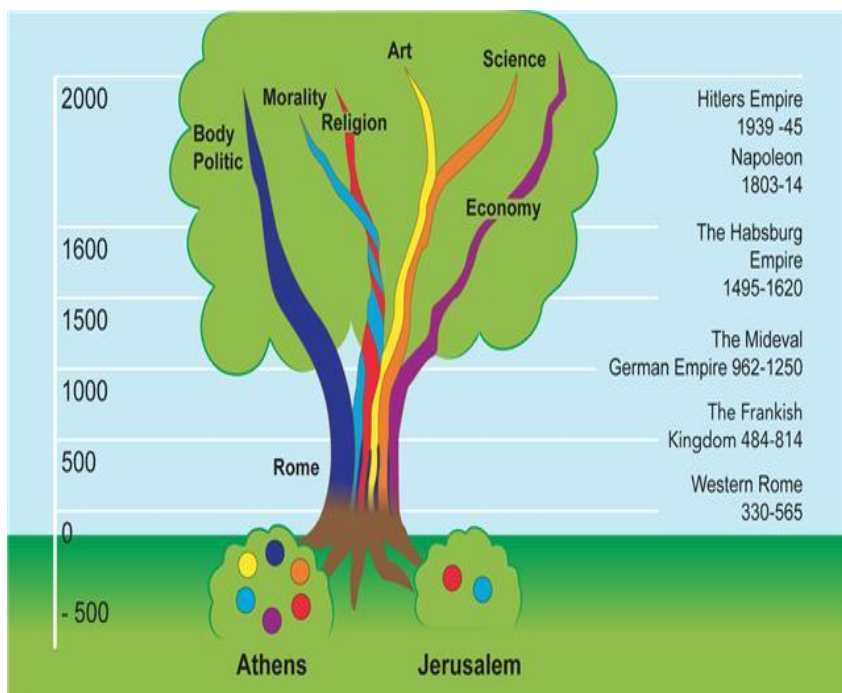

Samhällssfärernas historia

Man brukade säga att Sveriges historia är dess konungars. Och att Europas historia är dess kejsardömens. Men ett bättre och moderna sätt att se på saken är att Europas historia är dess samhällssfärers historia.

När Augustus skapade det romerska kejsardömet lät han den politiska sfären kolonisera den gamla romerska republikens alla andra samhällssfärer.

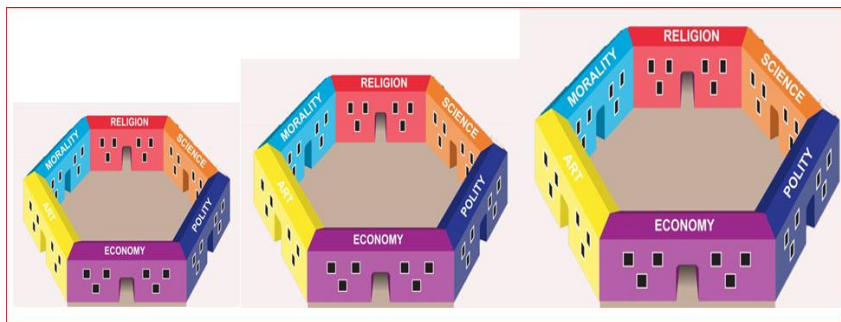
I Västeuropa blev kyrkan den första att bryta sig loss från kejsaren. Sen följde ekonomin. Vetenskapen frigjordes från religionen. Konsten och moralen har först senare blivit mer autonoma samhällssfärer.

Tyvärr var inte denna bild levande i processen som utvecklade den Europeiska Unionen. Nu har vi fått en Union som bara kan överleva om den blir som det gamla romerska riket i sin byråkratiserade överstatlighet som folken inte vill ha.

Vi får nog vänta på en unionens efterföljare som tar hänsyn till Europas historiska strukturering som en kontinent av relativt oberoende samhällssfärer. Jag ser det framtida Europa mer som en konfederation av sfärer än som en konfederation eller federation av stater.

Samhällssfärernas tillväxt och globalisering

Lissabonfördraget går ut på att ekonomin skall växa, och allt ska underordnas Europas konkurrenskraft med USA, Japan, Kina och andra ekonomier. Men EU (och alla andra) glömmer lätt att alla samhällssfärer kan växa.

Näringslivet kan skapa mer välstånd, statskons-

Näringsliv Mer välstånd	Politik Mer ordning	Vetenskap Mer kunskap
Religion Mer fromhet	Moralen Mer dygd	Konsten Mer skönhet

ten kan skapa mer ordning, vetenskapen mer kunskap, religionen mer fromhet, civilsamhället mer dygd, och konsten mer skönhet. Kort sagt, mer av mänsklighetens kardinalvärden.

Det är samhällssfärerna som är globaliseringens aktörer. De har kommit olika långt i sin globalisering, och en del har stora misslyckanden i sin globaliseringshistoria.

Lyckade globaliseringar visar

VETENSKAP. Modern vetenskap är helt global.

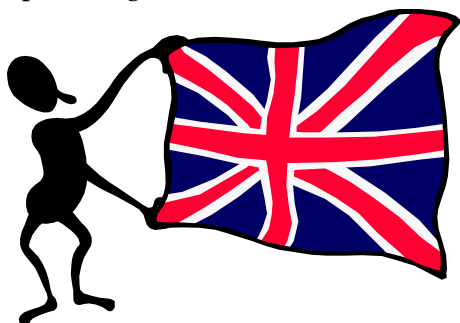
KONST mest i form i form av rock- and popmusik o.d. är f.n. den snabbast globaliserande sfären. Men även klassisk musik och bildkonst globaliseras underlättat av att de inte kräver gemensamt tal- eller skriftspråk. God litteratur globaliseras i takt med översättningar.

NÄRINGS LIV (ekonomin) globaliseras i bred skala i vår tid.

Misslyckade globaliseringar

RELIGION. Missionsbefallningar ("gör alla folk till mina lärjungar") i kristen regi ebbar ut utom i Mellanvästern. Missionerande i muslimsk regi pågår för fullt i Mellan-östern, men blir garanterat misslyckad p.g.a. kvinnosyn, sharia och terroranknytning.

POLITIK. Stormakternas kolonisering av världen utanför Europa misslyckades totalt. Politikens nationalstater är idag stora hinder för globaliseringen, även för en regionalt begränsad europeisering.

Nyliberalismens kris

Marknadsekonominns frihet är suverän i näringslivet, men utanför näringslivet har andra friheter prioritet. En fundamental kritik av den ensamma måsen från 1973 är att den bara talade marknadsekonominns språk. Sådan var den ortodoxa nyliberalismen 1970 och framåt. I mina böcker på engelska om *The Many-Splendored Society* driver jag som i kväll tesen att varje samhällsfär har sin typ av frihet. Mer och mer tycker jag man kan insistera på detta:

"We cannot reduce the many-splendored freedoms – academic freedom, artistic license, religious freedom, civic rights, and freedom of conscience – to the freedom to make money. This is an illusion of our days, as appalling as it is common."

Det är fel att tro att en speciell mäs, en, som garanterar näringsfrihet och som hjälper folk att behålla och öka sin rikedom, kan klara av att ge utslagsgivande hjälp och styrning till sektorer

där andra måsar hör hemma. Fundera över dessa två situationer om en speciell som garanterar näringsfrihet och som hjälper folk att behålla och öka sin rikedom kan klara av att ge utslagsgivande:

Fråga 1. Blir ett företag i finansbranschen bättre av att tjäna mycket pengar.

Svaret är entydigt JA, för sådana företag använder pengar att tjäna mer pengar, en klyftig och helt legitim affärsidé i näringslivet. Hederliga banker och försäkringsbolag med långsiktigt hållbara risknivåer ska vi inte skälla på. Här ska näringsfrihet råda, och kardinalvärdet är att öka lönsamhet och välstånd, och det är en välsignelse för mänskligheten.

Fråga 2. Går det att garantera forskningens frihet och utveckla en passion att göra upptäckter genom att ge forskarna mer pengar?

Svaret är NEJ, det behövs också något annat för bli hängiven forskare. Jag själv är t ex lika (eller kanske mer) angelägen om min bibliografi, listan av mina vetenskapliga skrifter, än saldona i mitt bankkonto. Aha-upplevelserna av nya forskningsresultat och i synnerhet av bidrag till formuleringar av vetenskapens nuvarande ståndpunkt, liksom uppskattningen från kollegor när de citerar skrifterna, det är sådant driver lusten att forska. Här råder akademisk frihet, och kardinalvärdet är öka kunskap.

Låt oss i samma syfte ta en mer brännande fråga:

Fråga 3. Blir äldreården bättre och levererar den mer mänsklig behandling om personalen är delägare i ett vinstorienterat vårdhemsföretag?

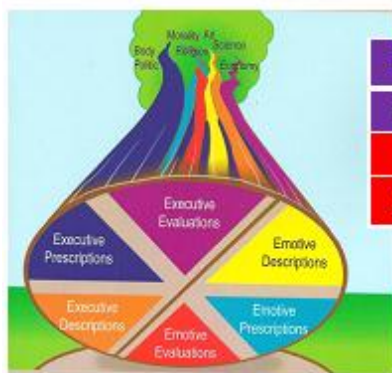
Svaret är KANSKE IBLAND, men utfallet kan lika väl bli snållare kontakter mellan personal och klienter. Äldrevård har traditionellt varit det civila samhällets uppgift. Stater brukade i bästa fall ta hand om äldre krigsveteraner, särskilt de som handikappats i strid. Den nordiska välfärdsstaten tog över äldrevården från det civila samhället. Det fungerade bra i den första rondan när det gamla civilsamhällets hemarbetande kvinnor anställdes

en masse, men sämre när rekrytering blev som i övrig landstings- och kommunal byråkrati. Att låta näringslivet ta hand om Koppargården blev ingen förbättring, särskilt som köpeavtal, fackliga krav och arbetslivslagstiftning låter den gamla personalen vara kvar. Faktum är att äldrevård kräver en moralisk passion som varken är ett kardinalvärde i offentliga byråkratier eller i privata företag.

Ja, nu bränner det till! I de två senare situationerna måste man göra kontrakt om något mer än pengar för att utfallet skall bli det önskade. Ekonomisk frihet är bra, men den räcker inte långt när det rör andra samhällssfärer än ekonomin. I min generation tjusades vi av Jonathan Livingston Seagull som en motvikt mot den allomfattande politisering av hela samhället som socialdemokratien med sitt "starka samhälle"="ofantliga offentliga sektor" infört. Men vi glömde ofta att det fanns andra måsar.

Tala rätt språk (diskurs)

Samhällssfärer och dess friheter växer fram ur en renodling av sex olika slags samtal (diskurser). Det gäller att hålla sig till rätt diskurs.

Ekonomi	Politik	Vetenskap
<i>välstånd</i>	<i>ordning</i>	<i>kunskap</i>
Religion	Moralen	Konsten
<i>fromhet</i>	<i>dygd</i>	<i>skönhet</i>

Tala rätt språk!

Bilden från omslaget av Hans L. Zetterbergs Volume 2, *The Many-Splendored Society: An Edifice of Symbols* (2010)

217

Minns ni den här:

SvD: 15 augusti 2009:

Rubrik: Skärpta sjukregler ska betala lägre skatt

”De nya skärpta riktlinjerna för sjukskrivningar ska bidra till att betala regeringens skattesänkningar. Det säger socialförsäkringsminister Cristina Husmark Pehrsson”.

Här talar dåvarande socialförsäkringsministern ekonomins språk som gäller hur man skapar *rikedom* i ett ämne som handlar om hjälp till sjuka och alltså hör till *dygdernas* språk.

Men i politiksfären skall språket handla om att skapa *ordning*. Så här borde det ha låtit i ministerns SvD-intervjun, och så här brukar också Fredrik Reinfeldt, Anders Borg och nu Ulf Kristersson tala:

Ändrade regler för sjukersättning införs för att bringa *ordning* i ett område som blivit felaktigt behandlat av tidigare regering och skapat utanförskap.

Det felaktiga valet av diskurs medförde att medier och opposition drog igång en *moralisk* diskurs om sjukersättning när en minister fastnat i en *ekonomisk* diskurs om att spara statens pengar till skattesänkningar. Det kostade henne jobbet och alliansen majoriteten i riksdagen.

Det är alltid god politisk diskurs att göra något för att skapa *ordning* ur kaos. En grundläggande svårighet i det aktuella fallet är att i den nordiska välfärdsstaten är den politiska sfären och den moraliska sammansmälta, ungefär som socialismen tidigare smälte samman politik och ekonomi.

I tyska förbundsdagen skulle ingen oppositionsledare kunna säga till regeringschefen:

”Du har lett ett land en tid där människor som drabbats av cancersjukdom inte bara ska känna ångest för sjukdomen och ångest för behandlingen. Med berätt mod kastar ni ut dem i fattigdom för att du har valt skattesänkningar för sådana som dig själv. Det är djupt omoraliskt.” (Juholt till Reinfeldt i budgetdebatten hösten 2011)

I Tyskland har inte regeringen ansvaret för sjukvård och äldre-vård annat än att se till att kassorna i delstater och civilsamhälle sköts. I Sverige har den politiska sfären tagit på sig ett totalansvar i vad som i grunden tillhör den moraliska sfären.

Gösta Bohman såg de faror som socialismen, sammansmältningen av politik och ekonomi, innebär. Vem ser motsvarande faror i sammansmältningen av politik och välfärds-moral? Bohmans hårda retorik kanske blir aktuell igen om Håkan Juholt får makten och vrider s-politiken tillbaka några decennier. I en värld där "rational choice" i opinionen allt oftare överflyglas av bildjournalistikens och sociala mediers "emotive choice" är demagogers möjlighet till skapa maktskifte inte alls osannolik⁴.

Vi ser nu också de problem som sammansmältningen av politik och civilsamhälle till en välfärdsstat av nordisk typ medför. Per Ahlmarks "social reformer utan socialism" håller på att revideras. Slutresultatet kanske blir som i Tyskland att den offentliga sektorn står för delfinansiering men inte längre för utförandet av huvuddelen av välfärden. I Tyskland har de nödvändiga kontrakten vuxit fram lokalt och organiskt och klarat två världskrig. Men vår oförmåga att utan tradition skriva de nödvändiga välfärdskontrakten ligger Sverige i fatet. Våra politiker är valda som *lagstiftare*, ett enkelt arbete jämfört med *kontraktsskrivning*.

Lag och kontrakt

Nu finns 4 grundlagar, 1300 riksdagens lagboks-lagar, 2500 regeringens förordningar, 7000 myndighets-författningar, dvs. cirka 40.000 sidor regler. Därtill 80.000 sidor EU-lagar. (Siffrorna kommer från Fredrik Sterzel.)

"Land skall med lag byggas", heter det. Men lagar är väldigt primitiva byggstenar. "Gör så här allesammans, annars kommer

⁴ Det är inte för att Håkan Juholt är en särskilt kunnig politiker som han sitter kvar som socialdemokratins ledare, utan därför att han med patos kunde föra den moraliska diskursen i budgetdebatten. Hans egen biståndsmoral ligger honom i fatet, men den är inte avgörande för en revanschlysten partistyrrelse.

polisen och tar er!" Fullt så primitiv är inte lagstiftarnas huvudsakliga arbetsmetod; men deras lagstiftande går ut på att bestämma vad myndigheter ska göra om medborgarna inte lyder eller andra förhållanden uppstår som lagstiftarna tycker är tokiga.

Kontrakt är överenskomna bindande åtaganden mellan parter. Antalet kontrakt som den offentliga sektorn har är okänt. Många av socialförsäkringarna är kontrakt rörande kontantbetalningar eller subsidier för kostnader för tjänster.

Nästan inga av våra lagar har en s.k. solnedgångsklausul av typen "denna lag gäller till den 31 december år XXXX, om den inte förnyas av riksdagen/regeringen/myndigheten".

Kontrakten med staten däremot har vanligen löptid (ibland kan löptiden gälla livet ut), de specificerar de krav och plikter som ställs på mig, de befogenheter som jag har; också den frihet jag har att inte vara tvingad att göra allt det som jag har rätt att göra enligt kontraktet, samt en försäkran om att kontraktets villkor gäller inför domstol. Kvaliteten på kontrakten är ofta okänd. Förmodligen är den ganska dålig; våra politiker är valda som *lagstiftare*, ett enkelt arbete jämfört med *kontraktsskrivning*. Som jag exemplifierade nyss är de kontrakt som politiker skriver att ge valfrihet i andra sektorer än näringslivet komplicerade och måste också handla om annat än pengar.

Ett kontrakt (eller avtal) är en mer sofistikerad och sentida uppfinning än en lag. Förbundsdirektörer och fackliga förhandlare är specialister på att göra avtal. Det är en komplicerad process att ge och ta och villkora och säkerställa. För hundra år sedan specificerade den amerikanske juristen W. N. Hohfeld (1913) alla element i ett fullständigt kontrakt. Väldigt få svenskar kan hantera "Hohfelds Tabell." Men svenska förtroendevalda vet efter en kort förberedelse hur man gör en lag, den primitivare byggstenen. Moderna pragmatiska medborgare behöver mer kontrakt och färre lagar, mer civilrätt och mindre straffrätt.

Politiska sfärens lagar	"Konkordat" (avtal mellan stat och andra samhällssfärer)	Andra avtal (upphandlade och f.d. monopol)
Grundlagar Riksdagsordning Vanliga lagar från riksdag Förordningar från regering	Trossamfundföreskriftr Avtalsrörelsen Vetenskapsrådet Statens kulturråd Studiemedel till självald sfär mm	<i>Privata skolor, vårdcentraler, äldreboende, familjehem</i> Systembolag SR och SVT

Den politiska sfären går in i vissa avtal med andra samhällssfärer som ger de senare en begränsad självständighet och inslag av självförvaltning. De kan kallas "konkordat" efter mönster av Vatikanstatens avtal med Italien. Men med sex måsar och sex samhällssfärer behöver vi ett ord för deras samarbetsavtal. Konkordaten är den politiska konkretiseringen av de sex måsarnas sköna värld. Jag måste få säga något om dem.

Ofta verkar sådana konkordat dåligt skrivna med mycket underförstått. Jag arbetade en gång (1965-66) enligt ett konkordat som riksdagen hade antagit som gällde riksdagens bank och samhällsvetenskapen. Konkordatet skapade Riksbankens Jubileumsfond till minne av att det var trehundra år sedan "Ständernas bank" hade grundats.

Det fanns mycket i den lagen jag gärna hade velat komplettera. Den saknade klara klausuler om akademisk frihet, forskningens självförvaltning, forskningens publiceringskrav (dvs ingen privat äganderätt till forskningsresultat), obligatorisk arkivering av forskningsdata. Vetenskapen är internationell, men inget stod i konkordatet (i den dåtida valutaregleringen tid) om möjlighet att ge anslag till utländska forskare eller utvärderingar med hjälp av utländska sakkunniga. Men framför allt tyckte jag att friheten från politisk styrning av forskningen inte var skyddad.

Ordföranden skulle vara vetenskapsman och ha utslagsröst. Riksbankschefen var vice ordförande. Resten av styrelsen bestod till hälften av riksdagsledamöter enligt partiställning i riksdagen och till hälften av vetenskapsmän. Två av vetenskapsmännen visade sig vara socialdemokratiska generaldirektörer. Totalt fanns ett inbyggd bias till förmån för dåvarande regeringspartiet och kanske ett mindre bias till förmån för statsvetenskapliga studier av politisk (på den tiden socialdemokratisk) relevans.

Ett bättre konkordat mellan den vetenskapliga sfären och statsmakten finns numera i form av Vetenskapsrådet. Skattemedel för forskningsprojekt förvaltas av rådet som består av företrädare för vetenskapen. En motsvarighet för konsten sfär finns i Kulturrådet. Medlen skall också här skötas enligt prioriteringar av sfärens företrädare. Vetenskapens och konstens autonomi från politiken är emellertid begränsad av s.k. regleringsbrev som regeringen utfärdar⁵.

Tyvärr var det inte självklart för ett par folktoppartistiska politiker under förra mandatperioden att de ska låta bli att prioritera hur toppvetenskapsmäns passion för kunskap ska förverkligas. Bättre då att som den moderata kulturministern att låta bli att störa konstnärers ämnesval med politiska pekpinnar. Låt de stora konstnärernas passion för det yttre och inre livets djupdykningar och för all *Erscheinung* och för all eventuell skönhet och alla aha-upplevelser de finner i sin konst vara ifred som den är. De arbetar i en samhällssfär som ingen statskonst kan styra, bara ge ett konkordat som har frihet som förutsättning. Konstens egna kritiker tar hand om utvärderingen. De konstnärer som så vill kan naturligtvis ta emot beställningsarbeten från stat och kommun.

Ett viktigt konkordat, unikt för Sverige, säger att staten skall tillhandahålla en arbetsdomstol, men inte skall lägga sig i parternas avtalsrörelse, åtminstone inte på den privata sidan. För

⁵ Smaka på ordet REGLERINGSBREV så förstår ni att i Sverige är samhällssfärernas självständighet – det som kallas Eigengesetzlichkeit i Max Webers terminologi – kringskuren.

offentliganställda finns statens avtalsverk, som har mandat att förhandla, dock, antar jag, enligt regeringens regleringsbrev.

En intressant variant av konkordat finns i de statliga studie-medlen som ger studenter subsidierade försörjningslån för högskolestudier som kan leda till yrkesverksamhet i valfri samhällssfär. Systemet är ett tillskott utan politisk styrning som alla samhällssfärer har glädje av.

Ekonomerna på Svenskt Näringsliv upptäckte nyligen att en del kurser, framför allt kanske i populärkultur och konst, har så låg återbäring i form av framtida lön att studielånen inte rimligtvis kan betalas tillbaka, även med de rabatter och avskrivningar som finns i regelverket. Därför borde sådana kurser inte meritera för studielån av standardmått, menade Stefan Fölster.

Det var inget räknefel i detta och det var en helt normal kreditbedömning som varje bank kunde skriva under på. Men mottagandet av budskapet blev surt. Igen fick vi alltså en påminnelse om det fundamentala faktum att varje samhällssfär har sin egen diskurs. Svenskt Näringslivs ekonomiska diskurs besvarades med konstens och kulturens diskurs, ett språk med annan vokabulär och andra prioriteringar.

Under alliansregeringen har en revidering av vår grundlag genomförts enligt Per Unckels kommission. Riksdagsordningen och föreskrifterna för kyrkan har nu brutits ut och är inte längre grundlagar och kan numera ändras på enklare sätt än grundlagen. Ett nytt konkordat är "Föreskrifterna om trossamfund", alltså ett avtal mellan statsapparaten och de religiösa samfundet. Detta konkordat med sin särskilda höga plats i lagarnas rangordning alldeles under grundlagen kommer att framhållas som mönstergillt i en framtid av friare samhällssfärer, vår önskelista för Gösta Bohmans barnbarnsbarn. Jag gissar och hoppas att detta konkordat blir omnämnt av historikerna som lika viktigt som mandatperiodens jobbskatteavdrag.

Den sanna bilden av staten och samhället

När man kliver upp i samhällsvetenskapens övervåning, som vi har gjort ikväll och tittar på samhället i ett fågelperspektiv får man klart för sig att statskunskapen och nationalekonomin har snedvridna bilder av samhället. Dessa specialiteter ger sitt eget studieobjekt en glorifierad betydelse.

Statsvetarna tror gärna att staten har hela samhället i släptåg. De tar gärna avstånd från Hegels gamla teorier, men inte från hans bild av samhället att det är staten som mer än andra institutioner kan leda samhällets utveckling. De framställde (s)-ledarna som ledfåglar.

Nationalekonomerna, som har den matematiskt mest sofistikerade samhällsvetenskapen och ger råd om alla samhällsproblem. De tar gärna avstånd från Marx teorier, men de håller gärna fast vid hans uppfattning att det är ekonomin har hela samhället släptåg.

Båda ämnesområdena har fel uppfattning. Måsar flyger ingalunda alltid i formation. Den sanna bilden av samhället har vi redan sett.

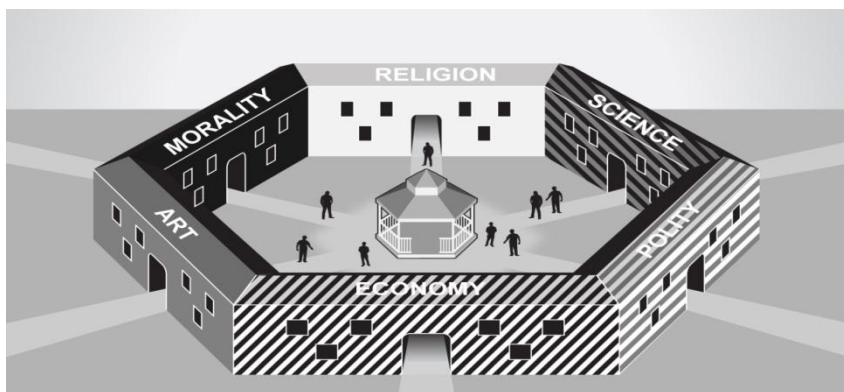

Man kan bara hoppas att statsministrar och finansministrar och deras partier inte fångas i självbilderna som samhällets ledfåglar, även om talet från statskunskapare och nationalekonomer om att vara "samhällsbärare" kan vara lockande. När akademiker formulerar sig på det sättet gör de propaganda för sitt ämne, och drar inte vetenskapliga slutsatser.

Formeringen av samhället sker genom insatser från alla samhällssfärer. I vår typ av moderna samhällen finns det verkliga ledarskapet ("the sovereign", suveränen) inte hos en person som är statschef eller regeringschef. Det finns i den "centrala zonen" (Shils 1982, kapitel 4) där de vitala och framstående skaparna, bevararna och förmedlarna av samhällssfärernas kardinalvärden kan mötas, helt informellt eller som ett nätverk.

Vad som finns av de olika eliternas *gemensamma* politik formuleras i den centrala zonen. Det gäller särskilt de livsviktiga konkordaten.

Den centrala zonen sätter också tonen i opinionsklimatet. Den är först med opinioner och vanor som sprids till samhällets periferi. Jag skriver mer om detta i andra volymen av *The Many-Splendored Society* (Zetterberg 2010, second enlarged edition 2011, 207-211).

I gamla tider stelnade ofta den centrala zonen i ärftliga successioner och privilegier. Demokratin blev en motståndsrörelse som ville säkerställa att positioner i zonen inte gick i arv och att zonens opinioner och periferins opinioner sammanföll så mycket som möjligt.

De nya moderaterna kallar ibland andra samhällssektorer för "särintressen". Men från den centrala zonens perspektiv kan den politiska klassen också framstå och agera som ett särintresse.

Ett regeringsparti i en demokrati måste ha goda kontakter både med den centrala zonen och med den breda väljarkåren. För Gösta Bohman och den gamla borgerligheten var detta självklart.

Citerade samhällsvetenskapliga teorier

Om tippa-över punkter

Gladwell, Malcolm. *The Tipping Point: How Little Things Can Make a Big Difference*. New York: Little Brown, 2000.

Schelling, Thomas C. "Dynamic models of segregation." *Journal of Mathematical Sociology* 1 (1971): 143-186.

—. *Micromotives and Macrobehavior*. New York: Norton, 1978.

Om centrala zoner

Shils, Edward. *The Constitution of Society*. Chicago, IL: University of Chicago Press, 1982.

Zetterberg, Hans L. *The Many-Splendored Society: Fuelled by Symbols*. Vol. 3 av 7 vols planned. Scotts Valley CA: CreateSpace, 2010, second enlarged edition 2011.